

Jeg latt meg fascinere, engasjere og delvis også provosere av Susanne Lindstrøms doktoravhandling. Som jeg har argumentert for ovenfor så kunne jeg ha ønsket meg en grundigere diskusjon av en rekke av avhandlingens temaer, og jeg tror at andre teoretikere kunne ført Lindstrøms analyser lenger enn det Judith Butler og Michel Foucault her har gjort. Til tross for innvendingene jeg har presentert finner jeg avhandlingen *Kamp om rummet* en viktig avhandling som har interessant kunnskap å by på. Den har gjennomført en grundig etnologisk analyse av et felt som synliggjør noe av vår kultur ambivalens i forhold til seksualitets- og kjønns kategorier. Det må fremholdes at det fremdeles finnes altfor få empiriske studier av seksualiteter og seksualitetssystemer i de nordiske landene, og at *Kamp om rummet* slik inngår som et pionerarbeid. Susanne Lindstrøm har også et ideologisk budskap å komme med: Hun ønsker å gjøre det mulig å åpne opp forestillingenes tatt-for-gitthet, og også å vise hvordan slike tatt-for-gitt-heter gjenskapes og utfordres. Dette er en metode og en politisk strategi jeg slutter meg til.

Tone Hellesund, Bergen

Noter

- 1 Gustafsson har skrevet etikk-avhandlingen *Kyrka och kön – om könskonstruksjoner i Svenska Kyrkan 1945–1985*. I tillegg nevnes queer-teologi og noen queer-teologer.
- 2 Foreksempel: Nancy Ammerman. 1997: *Congregation and Community*, Penny Becker 1999: *Congregations in Conflict. Cultural Models of Local Religious Life*, Mark Chaves 1997: *Ordaining Women: Culture and Conflict in Religious Organizations*, Soul Oylan and Martha Nussbaum 1998: *Sexual Orientation and Human Rights in American Religious Discourse*, Stephen Warner 1995: *Sex, Lies and Sanctity: Religion and Deviance in Contemporary North America*.
- 3 For eksempel: Gustav Strömsholm 1997: *De homoseksuelle som kyrklig spelbricka: en analys av aktörerna, aktionerna och debatten i Finland år 1993*, Åse Røthing 1998: *Sex, kjønn og kristentro*, Jostein Børtnes 2004: Elisabeth Ohlsons Dåpsbilde: Den Homofile Kroppen, Kirkens Definisjonsmakt Og Guds Nåde. I: Børtnes, Kraft og Mikaelsson: *Kampen om kroppen*.
- 4 I: Miegel, Fredrik & Schoug, Fredrik (red.): *Dikotomier. Vetenskapsteoretiska reflektioner*. Lund: Studentlitteratur. 1998.
- 5 *Socialist Review* 43/44 (1987).
- 6 *Tidsskrift for Kvinneforskning* 3–4, 2000.

Maria Löfgren: *Emancipationens gränser. Emilie Flygare-Carléns 1840-talsromaner och kvinnans ställning*. B. Östlings bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 2003. 334 s. English summary. ISBN 91-7139-623-3.

Trivalllitteratur. Ingen gång tidligere har jeg funderat så mycket över begreppet som under läsandet av litteraturvetaren Maria Löfgrens avhandling *Emancipationens gränser. Emilie Flygare-Carléns 1840-talsromaner och kvinnans ställning* från 2003. Varför återkommer ständigt vår benägenhet att dela in olika litterära verk i termer av ”hög” och ”låg”? Varför är vi måna om att betrakta den senare med ett visst mått av löje/hån? Skulle den inte ha någonting att lära oss om oss själva och den värld vi lever i?

I sin avhandling ger sig Löfgren i kast med en av det svenska 1800-talets mer populära författare, Emelie Flygare-Carlén (1807–1892). Genom att göra en närläsning av ett urval av hennes produktion under 1840-talet – som för övrigt var Flygare-Carléns mest produktiva med ungefär 18 publicerade verk – ämnar Löfgren ”undersöka hur Emilie Flygare-Carlén behandlar, diskuterar och prövar relationen mellan könen i sina romaner” (s. 15).

I mitten av 1800-talet var Emilie Flygare-Carléns romaner bland Sveriges mest lästa och uppskattade, både av läsare och kritikerkåren. Hennes böcker översattes till ett flertal språk och hon var en av de få som lyckades livnära sig på sitt författarskap. Ovanligt, inte minst med tanke på att hon var kvinna.

Den stora populariteten till trots, är det till kategorin ”låg” som Flygare-Carléns litteratur har kommit att förpassas. Hennes eftermäle har i huvudsak varit nedvärderande. Osjälvständig och obildad, vacker men obegåvad är bara några av de pejorativa omdömen som hon har fått av eftervärlden. I sin avhandling går Maria Löfgren i närkamp med den tidigare forskningen om Flygare-Carlén, som hon menar starkt har bidragit till att man avfärdat henne som en författare av trivalllitteratur, eller populärlitteratur som kanske är ett mer känt begrepp. Intressant nog handlar det inte enbart om en äldre typ av litteraturforskning, utan Löfgren pekar även på att skildringarna av Flygare-Carléns författarskap tycks reflekterat traderas vidare, ända in i den feministiska

Nordisk kvinnolitteraturhistoria. Löfgren går bitvis hårt åt en del manliga litteraturhistoriker. Även om det är förståeligt – de sexistiska och nedsättande omdömena om både Flygare-Carléns person och produktion är många – hade det varit intressant att som läsare få ta del även av de positiva omdömena.

För avhandlingen har Löfgren valt att koncentrera sig på sex av Flygare-Carléns 1840-talsromaner: *Kyrkoinvigningen i Hammarby* (1840–41), *Rosen på Tistelön*, *En natt vid Bullar-sjön*, *Ett år* (1846), *En nyckfull kvinna* (1848–49) samt *Ett rykte* (1850). I dessa romaner hämtar hon de centrala motiven – kärlek, samhälle, identitet och äktenskap – som hon menar är utmärkande i Flygare-Carléns författarskap. Närläsningen av romanerna och den tematiska ingången i materialet formar en tydlig röd tråd genom avhandlingen, en tråd som är lätt att följa och lätt att ta till sig.

I avhandlingens första del behandlar Löfgren den romantiska kärlekens förgörande potential. Här blir den ständigt uppoffrande och underkastande per definition kvinnliga kärleken till en man livsfarlig för kvinnan. Men kärleken finns med även i avhandlingens övriga delar, där Löfgren visar hur Flygare-Carlén vill gestalta det kvinnliga subjektet och hennes väg ut i samhället där hon kan ta del av det på samma villkor som männen. Genom att nyttja traditionellt kvinnliga roller och attribut, som moderskapet och hushållet, menar Löfgren att Flygare-Carlén använder sig av romanens form för att pröva kvinnans roller. I romanen *Ett år* är det äktenskapet som institution som står i centrum, men även romanerna *En nyckfull kvinna* och *Ett rykte* behandlar mannens lagliga rätt till sin hustru. I mitten av 1800-talet var det endast mannen som hade möjlighet att utveckla en egen identitet.

Det är med andra ord ingen genrestudie som Löfgren gör. Istället använder hon sig av två utgångspunkter som är centrala för den undersökning hon gör i avhandlingen. Den ena är genusperspektivet och den andra ett estetiskt värdeneutralt synsätt. Inte alldeles oväntat kommer hon fram till att könen är en kategori som i allra högsta grad är underkastad en historisk och inte minst kontextuell förändring. Det är denna ständiga förhandling om de borgerliga könsidealerna, menar Löfgren, som Flygare-Carléns författarskap kretsar kring.

I romanen *Kyrkoinvigningen i Hammarby* blir detta extra tydligt. Spänningarna mellan romanhjälten Leiler, hans hustru Maria och hans bästa vän Blum, som är hemligt förälskad i Maria, bryts och kontrasteras mot Leiler och hans nya kärlek, Alfhild. Maria är den

uppoffrande hustrun som ständigt förlåter sin svekfulle make. Gång på gång återvänder hon till honom, t.o.m. när han brutalt avvisar henne till förmån för Alfhild. Först efter skilsmässan från Leiler får Maria en chans att bryta sig loss från sin uppoffrande identitet och leta sig fram längs nya vägar, som i hennes fall leder bort från underordningen i äktenskapet med Leiler och till Blum. Skillnaden mellan de två männen är påtaglig. Blum har inga behov av att kontrollera och härska över kvinnan. Liksom Maria rör han sig i 1840-talets emancipatoriska gränsland. Det är här som möjligheterna till förändring står att finna. Först när kvinnan och mannen lämnar den gamla samhällshierarkin bakom sig och mannen ger upp sitt husbondevälde kan emancipationen bli en verklighet. Självständighet för kvinnorna, större rörelsefrihet och inflytande i samhället och inte minst lyckligare äktenskap mellan kvinna och man.

Det är just här som Löfgrens avhandling uppvisar en av sina största förtjänster. Även om Löfgren vill framställa Flygare-Carlén som en medveten, politiskt och socialt intresserad författare med inte bara estetiska ambitioner för sina romaner, hävdar hon ingalunda att Flygare-Carlén skrev några brandskrifter för kvinnans rättigheter. Istället är det i romanens form som Löfgren menar att Flygare-Carlén väljer att porträttera kvinnorna och männen i dåtidens samhälle. I de relationer hon beskriver vill hon pröva idéer och sätta tankar i rörelse hos sin publik. På ett imponerande sätt lyfter Löfgren fram hur Flygare-Carléns romanpersoner rör sig i en gråzon för det tillåtna. De befinner sig i många stycken i ett emancipatoriskt gränsland. Flygare-Carléns romanpersoner bryter inte ständigt mot de uttalade könsnormerna på ett uppenbart och för samtiden stötande sätt. Snarare testar och utmanar de gränserna. Och genom att göra det förflyttade de hela tiden gränsernas positioner.

Löfgren genomför sin studie med stringens och de resonemang hon för följer hon till slut. Det är spännande att se hur hon vrider och vänder på sina frågor och sina perspektiv. Hennes tolkningar av Flygare-Carléns romaner är varken krystade eller tillgjorda. Det är helt uppenbart att romanerna tål att läsas och sättas under lupp, annars är det lätt att man missar de strömningar som Löfgren mycket skickligt sätter fingret på. Med få ord lyckas hon måla upp dramatiken i de olika scenerna i romanerna. Hennes språk flyter lätt och är kryddat med många citat och referat, vilket gör det möjligt att utan problem följa med i diskussionerna utan att vara närmare bekant med Flygare-Carléns författarskap.

Som något av ett sidospår till Löfgrens huvudsakliga

tes, frågar hon sig hur en kvinnlig författare i mitten på 1800-talet kunde skapa utrymme för en litteratur som var i många stycken både politisk och samhällsdebatterande – i synnerhet i ett klimat som uttryckligen tog avstånd från kvinnors deltagande i den offentliga sfären på det här sättet. Här hade jag gärna sett att hon fördjupat diskussionen något kring Flygare-Carléns strategiska arbete bakom författandet. Ett arbete som hon enligt Löfgren knappast var passiv i utan drev med stor beslutsamhet.

Som ett resultat av detta finns det ibland en tendens hos Löfgren att läsa in mer i Flygare-Carléns romaner än vad som kanske är nödvändigt för den tes hon driver. En fråga som dyker upp med jämna mellanrum under läsningen av avhandlingen är om Flygare-Carlén kan vara någonting annat än den könsmedvetna emancipatoriska författare som Löfgren vill beskriva henne som? I Löfgrens framställning blir Flygare-Carlén bitvis något endimensionell. Att ha ekonomiska intressen i sitt författarskap behöver förstås självklart inte betyda att hon inte också hade andra intentioner med sina romaner.

Men det är inte bara relationer som Flygare-Carlén uppehöll sig vid i sitt författarskap. Löfgren vill även lyfta fram hennes roll som samhällsskildrare. Kontinuerligt pågår i romanerna en diskussion om samhället och detta, menar Löfgren, främst ur ett könsperspektiv. Och könsfrågor var någonting som diskuterades och debatterades, stundom hätskt, i Flygare-Carléns samtid. Inte minst efter C.J.L. Almqvists kontroversiella roman *Det går an* från 1839, där det äktenskapliga samlivet och den fria kärleken står i fokus. Flygare-Carléns roman *Kyrkoinvigningen i Hammarby* menar Löfgren är ett inpass i den här debatten. Den fria kärleken blir i romanen till en utopi, en manlig önskedröm, livsfarlig för kvinnorna.

Utöver det faktum att Maria Löfgrens avhandling *Emancipationens gränser. Emilie Flygare-Carléns 1840-talsromaner och kvinnans ställning* är en genomarbetad och mycket läsvärd avhandling är det intressant att se hur Emilie Flygare-Carlén i hennes tolkning framstår i ny dager. Det är utan tvekan en författare som fått ett oförtjänt dåligt rykte och förtjänar att studeras närmare. Löfgren pekar inte bara på hur Flygare-Carlén i sina romaner synliggör de begränsningar som 1800-talets kvinnor upplevde, utan också hur hon visar på möjliga utvägar ur den rådande underordningen. Visserligen är det möjligt att hävda att Löfgrens avhandling lätt skulle kunna bli en i raden av dem som på senare tid velat lyfta fram äldre tiders kvinnliga författare och

i deras författarskap finna tecken på en emancipatorisk strävan. Dessa avhandlingar menar jag dock tjänar viktiga syften – trots att de frågeställningar som behandlas inte alltid befinner sig i den absoluta forskningsfronten. Att visa på de mekanismer som verkar i skapandet av historia kan aldrig vara fel. Och att som i Löfgrens fall även presentera väl genomförda alternativa tolkningar vill jag betrakta som värdefullt.

Marie Steinrud, Uppsala

Ulrika Nilsson: *Kampen om Kvinnan: Professionalisering och konstruktioner av kön i svensk gynekologi 1860–1925*. Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet, Skrifter 31 2003. 458 s., ill. English summary. ISBN 91-506-1721-4.

Idéhistorikern Ulrika Nilsson har i sin avhandling valt ut ett intressant tidsskede för att studera formerandet av den kirurgiska gynekologin i Sverige. Utgångspunkten är 1860-talet och sträcker sig till 1925. Vid denna tid började gynekologin att institutionaliseras och den första professuren i ämnet inrättades 1864 vid Karolinska Institutet. Samtidigt började frågan om kvinnors tillträde till högre utbildning diskuteras och 1870 gavs kvinnor möjlighet att studera vid svenska universitet. Detta kom så småningom att leda till att läkarkåren fick en mer heterogen sammansättning. Genom dessa parallella skeenden studerar Nilsson formerandet av den moderna gynekologin i relation till sociala och medicinska könsfrågor.

Studiens syfte är "[...] att undersöka relationerna mellan å ena sidan skapandet av den moderna och utpräglad kirurgiskt inriktade specialiteten gynekologi, å den andra könsfrågor i vidare mening (socialt och medicinskt)" (s. 7).

Studien är uppdelad i två huvuddelar: Vetenskapen om kvinnan samt Kvinnliga läkare och kvinnoläkare. I första delen behandlas främst gynekologins institutionalisering och i andra delen studeras de kvinnliga läkarnas förhållande till gynekologins specifika sociala och medicinska könsfrågor. Första huvuddelen innehåller åtta kapitel. Här skall en kort presentation av kapitlen göras för att sedan lyfta fram ett antal intressanta teman, därefter behandlas del två. I kapitel ett skildras gynekologins första operationer och dess läkare. Därefter följer en beskrivning av den första professorn i ämnet, Anders Andersson, och hans gärningar. Tredje kapitlet